

Państwowy Fundusz
Rehabilitacji Osób
Niepełnosprawnych

**Badania współfinansowane ze środków Państwowego Funduszu
Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych**

**Badania pedagogów szkolnych na temat
spektrum autyzmu na podstawie
Indywidualnych Wywiadów Pogłębionych**

Beata Romejko

Europejski Dom Spotkań Fundacja Nowy Staw

Lublin, maj 2024

Spis treści

WSTĘP.....	3
1. Charakterystyka próby badawczej	5
2. Aspekt lingwistyczny.....	5
1. Wsparcie szkoły w zakresie przygotowania uczniów w spektrum autyzmu do rynku pracy	7
2. Doradztwo zawodowe dla uczniów w spektrum autyzmu.....	19
3. Przykłady pozytywnych historii absolwentów będących w spektrum autyzmu	24
4. Przyszłość uczniów w spektrum autyzmu	25
Zakończenie	27
Rekomendacje:	31

WSTĘP

Niniejszy raport powstał w ramach projektu pt. „Program łamania stereotypów dotyczących osób w spektrum autyzmu” współfinansowanego ze środków Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych. Projekt realizowany jest przez Europejski Dom Spotkań-Fundację Nowy Staw z Lublina.

Celem ogólnym projektu badawczego jest: Wypracowanie rekomendacji do kampanii promocyjnej na temat zatrudniania osób w spektrum autyzmu. Pracodawcy oraz społeczeństwo nie mają wiedzy o potencjałach i ograniczeniach osób w spektrum autyzmu. W związku z tym istnieje potrzeba przeprowadzenia: a) szerokiej kampanii społecznej skierowanej do społeczeństwa oraz b) kampanii skierowanej do pracodawców.

Walka ze stereotypami dotyczącymi osób w spektrum autyzmu jest istotna z następujących powodów:

1. Zapewnienie pełnego i sprawiedliwego uczestnictwa społecznego: Stereotypy mogą prowadzić do marginalizacji i wykluczenia osób ze spektrum autyzmu. Kiedy społeczeństwo ma uprzedzenia i fałszywe przekonania na temat autyzmu, osoby te mogą napotykać trudności w znalezieniu pracy, nawiązywaniu relacji społecznych, uczestnictwie w życiu społecznym i korzystaniu z dostępnych usług. Walka ze stereotypami jest niezbędna, aby zapewnić, że osoby w spektrum autyzmu mają równe szanse i są pełnoprawnymi członkami społeczeństwa.
2. Promowanie akceptacji i empatii: Świadomość i zrozumienie różnorodności osób ze spektrum autyzmu prowadzą do budowania akceptacji i empatii. Stereotypy utrzymują się często z powodu braku wiedzy i nieświadomości. Poprzez edukację i informowanie społeczeństwa na temat spektrum autyzmu, możemy promować szersze zrozumienie i współczucie, które przyczyniają się do tworzenia bardziej inkludującego i tolerancyjnego środowiska dla wszystkich.
3. Wykorzystanie pełnego potencjału jednostek: Stereotypowe przekonania na temat osób w spektrum autyzmu często opierają się na ograniczonym spojrzeniu na ich umiejętności i zdolności. Walka ze stereotypami pozwala społeczeństwu dostrzegać i doceniać unikalne talenty, zainteresowania i umiejętności osób w

spektrum autyzmu. To z kolei sprzyja wykorzystywaniu ich pełnego potencjału i stwarza możliwości rozwoju i sukcesu zarówno w życiu zawodowym, jak i osobistym.

4. Ograniczenie stresu i dyskomfortu: Stereotypy i uprzedzenia mogą wpływać na samopoczucie osób w spektrum autyzmu. Negatywne opinie i niewłaściwe oczekiwania społeczne mogą prowadzić do lęku, depresji, niższej samooceny i poczucia izolacji. Poprzez walkę ze stereotypami i budowanie świadomości, tworzymy otoczenie, które jest bardziej przyjazne, zrozumiałe i wspierające dla osób w spektrum autyzmu.

Przedstawione wyniki badań w raporcie powstały na podstawie indywidualnych wywiadów pogłębionych z pedagogami szkolnymi pracującymi z uczniami w spektrum autyzmu.

Inne grupy badawcze, które zostały w ramach projektu objęte badaniami to:

- osoby w spektrum (pracujące i niepracujące),
- rodzice dorosłych osób w spektrum autyzmu
- pracodawcy (zatrudniający oraz niezatrudniający osób w spektrum autyzmu),
- współpracownicy osób w spektrum,
- wychowawcy przedszkolni.

Niezależnie od raportów z badań IDI dotyczących 6 grup badawczych powstał też raport z badań focusowych (FGI) oraz na wcześniejszym etapie realizacji projektu powstała Analiza desk research pt. „Analiza występujących stereotypów na temat osób w spektrum autyzmu”.

Po zakończeniu części analityczno-badawczej projektu, opracowany zostanie „Program łamania stereotypów dotyczących osób w spektrum autyzmu” zawierający założenia (rekomendacje) do prowadzenia kampanii społecznej niwelującej stereotypy postrzegania osób ze spektrum autyzmu w społeczeństwie oraz wśród pracodawców.

1. Charakterystyka próby badawczej

Badaniem zostało objętych 4 pedagogów szkolnych. Wszystkie badane osoby to kobiety, znajdują się one w przedziale wiekowym: 42-51 lat i wszystkie posiadają wykształcenie wyższe. Respondenci reprezentują różne rodzaje szkół:

- publiczna szkoła podstawowa
- liceum ogólnokształcące
- niepubliczna szkoła dla dzieci z autyzmem oraz ośrodek dla dzieci z autyzmem (2 osoby).

Badani pedagodzy szkolni reprezentują szkoły z województw: mazowieckiego i lubelskiego. Placówki szkolne, których pedagogów objęto badaniem mają następującą liczbę uczniów:

- 80,
- 160,
- 350,
- 500.

2. Aspekt lingwistyczny

Jednym z zagadnień badawczych był aspekt lingwistyczny. Zapytano respondentów o to jak, ich zdaniem, powinno się mówić o autyzmie. Pytanie zostało sformułowane w następujący sposób:

Mówiąc o autyzmie używamy różnych określeń. Są osoby które mówią: "zaburzenia w spektrum autyzmu", po prostu "autyzm", inni "osoby autystyczne" albo też "osoba w spektrum" bądź "stan ze spektrum autyzmu" czy "rozwój w spektrum autyzmu". Jakich określeń według Ciebie powinno się używać mówiąc o autyzmie? Proszę o krótkie uzasadnienie swojego wyboru.

Wszystkie badane osoby jednomyślnie odpowiedziały, że najlepszym określeniem ich zdaniem jest:

„osoba w spektrum autyzmu”.

Badani swój wybór uzasadniali w sposób następujący:

Dlatego, że autyzm jest takim zaburzeniem całościowym i bardzo zróżnicowanym, prawda? I dlatego mówi się "w spektrum", ponieważ są pewne takie jakby zasady, że osoba może mieć takie na przykład jakieś trudności czy takie. I generalnie chyba tak też lepiej brzmi. Najczęściej się mówi "osoby w spektrum". I każdy wie, że to chodzi o te osoby z autyzmem, ale na to może też się składać i autyzm dziecięcy, jakby różne inne osoby, prawda? I autyzm dziecięcy i wtedy już nie uszczególniamy tego. Może być autyzm atypowy, może być Asperger, więc jakby to jest w tym zawarte.

Ja najbardziej lubię określenie „osoby w spektrum”. Uważam, że jest nie stygmatyzujące, delikatne i z godnością dla tych osób.

Uważam, że jest to całościowe zaburzenie rozwoju, więc powinniśmy mówić osoby w spektrum autyzmu. Coraz częściej spotykam się w literaturze z tym określeniem, że nie mówimy „osoby z autyzmem”, czy „osoby w autyzmie” tylko „w spektrum autyzmu”, więc na podstawie literatury z ostatnich czasów.

Uważam, że dobrze jest mówić dziecko w spektrum autyzmu, gdyż spotykamy się z tym, że ciężko jest ustalić stopień autyzmu, ponieważ nie jestem diagnostą i mówiąc w spektrum jest to z tej dziedziny, ale choroba może występować w różnym stopniu.

1. Wsparcie szkoły w zakresie przygotowania uczniów w spektrum autyzmu do rynku pracy

W części tej przedstawione zostaną opinie badanych na temat tego jakie strategie i metody stosują szkoły w celu rozwoju umiejętności niezbędnych na rynku pracy u uczniów w spektrum autyzmu, jakie konkretne umiejętności zawodowe są kluczowe dla uczniów w spektrum autyzmu i jak ich rozwój jest wspierany przez szkoły, czy szkoły współpracują z lokalnymi firmami lub organizacjami, aby zapewnić uczniom w spektrum autyzmu doświadczenie zawodowe.

3.1.Strategie stosowane w szkole w celu wsparcia uczniów w spektrum autyzmu w rozwijaniu umiejętności niezbędnych na rynku pracy

Respondentów zapytano o to jakie stosują w szkole strategie w celu wsparcia uczniów w spektrum autyzmu w rozwijaniu umiejętności niezbędnych na rynku pracy. Badani wskazują na różne metody jakimi posługują się aby wspierać przygotowanie uczniów w spektrum do wejścia na rynek pracy. Prowadzone jest doradztwo zawodowe, realizowana jest integracja uczniów w spektrum ze wszystkimi uczniami w szkole. Szczegółowe strategie przedstawiają się następująco:

● uczenie samodzielności

To znaczy tak, od samego początku dziecko jest uczone samodzielności i rozwijania takich podstawowych umiejętności. Z tym, że idziemy w duchu terapii behawioralnej. Większość z nas kończy już w tej chwili stosowaną analizę zachowania i robi te wszystkie szkolenia z terapii behawioralnej, żeby tą drogą dzieci rozwijać. No i uczymy ich od samego początku. A żeby one były na rynku pracy, no to jeszcze dopiero jest u nas taki, można powiedzieć, początek. Tutaj szefowa rozwija w tej chwili szkołę przysposabiającą dla osób z autyzmem. No i tam mają różne warsztaty, tak? Z tym, że pracujemy nad tym przede wszystkim, żeby byli samodzielni, żeby

potrafili funkcjonować w świecie. Ale to jest bardzo szeroki temat, bardzo. Na wiele rzeczy i w zależności od tego, jaki jest uczeń, ale też każdy jest inny.

- **plan aktywności**

- **generalizacje na osoby i na miejsca**

Stosujemy plany aktywności na przykład i musimy rozpisywać wszystko na najmniejsze kroki, ponieważ osoby z autyzmem bardzo słabo uczą się przez naśladowanie i ich trzeba nauczyć osobno każdej najmniejszej czynności, prawda? Jeśli na przykład mamy, powiedzmy, mycie zębów, to musimy rozdzielić to na kroki, uczyć dziecko po kolei, nawet odkręcania tubki z pastą, tak? Trzeba nawet napisać, że trzeba odkręcić tubkę, nałożyć pastę na szczoteczkę. Także uczymy po prostu wszystkiego w takich najmniejszych krokach. Z tym, że oczywiście mówię teraz o takich dzieciach, które bardzo nisko funkcjonują, ale są też dzieci, które funkcjonują wyżej i będą się uczyć łatwiej, szybciej, prawda? Mniej będzie nam potrzebna wtedy tych kroków, chociaż też będą umiejętności, które też będziemy im rozpisywać na te kroki, jak na przykład wiązanie sznurówek, które jest bardzo trudne dla osób z autyzmem, w ogóle koordynacja rąk, dwóch rąk, koordynacja oko - ręka.

To wszystko jest bardzo trudne i musimy to rozpisywać właśnie jak na najmniejsze takie kroki, uczyć bardzo po kolei i przede wszystkim uczyć też w różnych miejscach. Robimy generalizacje na osoby i na miejsca, ponieważ jeśli dziecko nauczy się czegoś w jednym miejscu, na przykład korzystać z toalety szkolnej, to nie znaczy, że będzie miało skorzystać z toalety gdzieś, nie wiem, w centrum handlowym czy jeszcze gdzieś indziej, prawda? Jakby to cały czas trzeba generalizować na różne miejsca tą umiejętność, którą się już nauczył. Jeśli uczymy czegoś w szkole, to potem z rodzicami już się umawiamy, że przenoszą to na dom i tego samego uczą w domu, żeby to było takie funkcjonalne po prostu.

- **praca nad silnymi stronami osoby w spektrum**

Strategie jakie stosujemy to są jedynie strategie proaktywne, bazujemy na wzmocnieniach, opieramy się o silności strony osób, które są w spektrum. Jeśli chodzi o rynek pracy to bazujemy na silnych stronach naszych uczniów. Prowadząc diagnozę funkcjonalną naszych uczniów wiemy jakie są ich zainteresowania, predyspozycje i możliwości. Staramy się bazować na tych wynikach np. pracować nad silnymi stronami, nad tym co może robić dana osoba w przyszłości.

- **doradztwo zawodowe**

Uczniowie w naszej szkole są ukierunkowywani w ramach doradztwa zawodowego, w pełni uczestniczą we wszystkich zajęciach, we wszystkich zajęciach pozaszkolnych jak również w zajęciach organizowanych na terenie placówki, ale zorganizowane przez inne instytucje mające na celu zaprezentowanie różnych zawodów.

- **zintegrowane z młodzieżą z całej szkoły**

U nas dzieci są objęte doradztwem zawodowym takim samym jak cała młodzież, czyli są zintegrowane z młodzieżą z całej szkoły i biorą udział w zajęciach psychologiczno-pedagogicznych, które obowiązują w szkole z doradztwa zawodowego. Jeśli są w stanie to biorą też udział w testach, badaniach, omawiane są z nimi wyniki tak jak z całą młodzieżą, nie są w żaden sposób wyróżnione, że nie dają rady, a jeśli faktycznie nie dają sobie rady to zapewniamy im wtedy pomoc. Jestem doradcą zawodowym, więc pracuje z tym dzieckiem, albo dokańczamy ten test indywidualnie, wyniki też omawiamy indywidualnie. Pilnujemy, aby test wykonały jak wszystkie dzieci i biorą też udział w zajęciach obowiązkowych z doradztwa zawodowego, w całym cyklu jest 10 h. Myślę, że wykorzystują ten udział w taki sposób, w jaki jest im na dany moment potrzebny, jak to rozumieją, ale ciężko nam to zbadać, jak dziecko to rozumie. Przy udziale rodzica, kiedy omawiamy dodatkowe dostosowania dla tego dziecka to rozmawiamy o jego planach, zawodowych również.

3.2. Kluczowe umiejętności zawodowe dla uczniów w spektrum

Badanych zapytano o to jakie ich zdaniem umiejętności zawodowe są kluczowe dla uczniów w spektrum autyzmu. Wymienili oni kilka podstawowych umiejętności.

• umiejętność wykonywania pracy zgodnie z planem

Jeśli chodzi o osoby, które mają lekki stopień niepełnosprawności, one właśnie w tej chwili są w szkole przysposabiającej i tam są uczone... No mają tam takie warsztaty różne i garncarskie i tam jakieś z ogrodnictwa i w kuchni, tak? Ale właściwie muszą podążać też za planem, ponieważ staramy się uczyć właśnie tego, że każdy zawód ma pewne określone czynności, które trzeba wykonywać, tak? Że jest plan dnia, plan danej czynności i podążanie za planem na pewno jest bardzo ważne, tak? No i słuchanie też i rozumienie poleceń innych osób, tak? Żeby wiedzieli, co mają zrobić, czyli wykonywanie poleceń wieloelementowych, wieloetapowych, planowanie tej swojej pracy, nie rozpraszanie się na dźwięki, ponieważ osoby z autyzmu mają też trudności z byciem w dużej grupie ludzi na przykład, tak? Bo też uczymy ich właśnie akceptowania tego, radzenia sobie z tym lękiem, stresem, bo to jest dla nich też takie bardzo duże wyzwanie często, więc generalnie, no tak, na różnych płaszczyznach trzeba tutaj działać, tak? Zachowaniem, akceptacją i no i z tymi umiejętnościami właśnie, tak jak powiedziałam, po kolei tym najmniejszymi, tak? Z tym planem.

• umiejętności komunikacji

Umiejętność komunikacji, bo uważam to za najważniejsze, aby odnaleźć się na rynku pracy. Kolejne to preferencje i zdolności, które te osoby mają specyficzne, czy to będą matematyczne, czy to będą muzyczne, plastyczne, ale mimo wszystko uważam, że komunikacja jest najważniejsza.

- **umiejętności społeczne**

Przede wszystkim miękkie, czyli społeczne, na ile da się je wypracować. Spotykamy się z tym, że mamy dzieci w różnym stopniu spektrum, są dzieci, które są w niewielkim stopniu, więc one są komunikatywne, nawiązują relacje i wiemy/widzimy w jaką stronę z nimi pracować, ale myślę o tych miękkich umiejętnościach. Mamy też dzieci z zespołem Aspergera, które się w ogóle nie komunikują z nami w związku z czym te dzieci są bardzo inteligentne i pracują szczególnie w przedmiotach ścisłych, które osiągają naprawdę wysokie wyniki. Mieliśmy takich uczniów, którzy wygrywali olimpiady fizyczne, chemiczne, biologiczne na poziomie ogólnopolskim, ale one były niekomunikatywne nawet z nami, one się po prostu uczyły. Zatem uważam, że umiejętności społeczne są kluczowe, w przypadku Aspergera dzieci idą swoim tokiem, na tyle ile są rozwinięte i w tym się realizują.

Ponadto respondenci zwrócili uwagę na to, że przy rozpoczynaniu pracy przez osoby w spektrum autyzmu byłby pomocny asystent pracy.

- **potrzeba asystenta wspierającego osobę w spektrum w pracy**

Każda osoba w spektrum jest zupełnie inna. Tak jak z osobami neurotypowymi, każdy się czymś wyróżnia, nie da się ich wrzucić do jednego worka, jedni mają predyspozycje manualne, inni intelektualne.

Jeśli chodzi o rynek pracy, to pomogłaby osoba asystenta, która by wspierała daną osobę. My jesteśmy w stanie nauczyć konkretnej umiejętności, przećwiczyć ją, zgeneralizować, aby ta umiejętność była ustanowiona i żeby można ją było wykorzystać w wielu sytuacjach. Natomiast pewnych rzeczy nie jesteśmy w stanie przewidzieć, co może się wydarzyć kiedy ta dana osoba będzie już pracować. Dobrze by było, gdyby na początku był taki asystent, który by wspierał tą osobę w trudnej sytuacji pokierował/poprowadził.

1.3. Metody stosowane w nauczaniu uczniów w spektrum autyzmu efektywnych sposobów komunikacji w miejscu pracy

Respondenci opowiedzieli o tym jakie metody stosują w szkołach w nauczaniu uczniów w spektrum autyzmu efektywnych sposobów komunikacji w miejscu pracy. Wymienili oni istotne metody i istotne efekty tych metod:

- **kontakt wzrokowy**
- **ćwiczenia dialogowe**
- **odczytywanie emocji z twarzy**
- **rozumienie gestów**

Komunikacji, tak? No jest, znaczy osoby, tak, są również te osoby, które mówią i które nie mówią, tak? Osoby, które posługują się na mową werbalną, po prostu uczymy ich kontaktu wzrokowego, tak? Naprzemienności, robimy ćwiczenia dialogowe, naprzemiennosc odpowiedzi, tak? Że słuchamy, patrzymy, uśmiechamy się, uczymy ich odczytywania emocji z twarzy innej osoby, uczymy ich rozumienia gestów, bo dla nich to jest absolutnie niezrozumiałe i gesty nie mają dla niczego naturalnego znaczenia, prawda? Muszą się tylko po prostu nauczyć. Także tutaj taki emocjonalny rozwój i taki społeczny, tak? Właśnie ćwiczenia dialogowe, tak jak powiedziałam wcześniej.

- **metoda Makatona**
- **system PECS (Picture Exchange Communication System)**

Osoby, które nie mówią stosują alternatywne metody komunikacji i po prostu posługują się jakimiś symbolami, metodą Makatona, ale głównie właśnie też za pomocą symboli. Mamy tutaj rozwinięty system PECS, także w ten sposób jeszcze uczą się komunikowania, prawda? I też chodzą pod swoimi książkami

komunikacyjnymi, podają zdania za pomocą ilustracji, tutaj też się uczą. A rozwój emocjonalno-społeczny, tak?

- **rozwój umiejętności społecznych**

- **indywidualny oraz grupowy trening umiejętności społecznych**

- **metody aktywizujące**

To są wszystkie metody aktywizujące, na przykład robimy zajęcia wychowawcze, czyli zajęcia rozwijające umiejętności społeczne. Ciężko powiedzieć, że są w grupie, bo pracują całkowicie same, ale mamy na przykład dziewczynkę, która jest u nas drugi rok i jej potrzeby komunikacji w momencie kiedy jej jeszcze nie znaleźliśmy [były takie, że] wyrażała agresję, po prostu denerwowała się na innych, krzyczała, wychodziła i trzaskała drzwiami od sali lekcyjnej. Natomiast nasza Pani Pedagog Specjalna pracuje za pomocą treningu umiejętności społecznych indywidualnie z nią. I ta dziewczynka w tym momencie zaczyna pracować w grupach w czasie zajęć. To jest metoda pracy grupowej, więc ona chce i dołącza do tej grupy i zaczyna mieć swój własny wkład w to. To jest dla nas niesamowity sukces, oczywiście mama też z nią pracuje w domu, ale ja się skupię na tym co jest w szkole. Staramy się pracować z tymi dziećmi na tyle ile jest to możliwe wszystkimi metodami aktywizującymi, aby one nie odstawały od grupy, ale jeżeli nie chcą to to jest uszanowane i pracują indywidualnie z pomocą nauczyciela.

- **przydzielanie zadań w grupie**

Głównie bazujemy na treningu umiejętności społecznych i na treningu umiejętności komunikacyjnych. Wdrażamy w życie placówki, w życie lokalne, przydzielamy zadania takie, które będą predysponowały do tego, aby uczeń współpracował w grupie i również był odpowiedzialny za zadania w grupie, żeby nie był odosobniony w tym co robi.

3.4 Wsparcie rozwoju kompetencji społecznych wśród uczniów ze spektrum autyzmu, które są kluczowe na rynku pracy

Objęci badaniem pedagodzy szkolni opowiedzieli o tym jak wspierają rozwój kompetencji społecznych wśród uczniów ze spektrum autyzmu, które są kluczowe na rynku pracy. Wskazali oni następujące metody:

- **wprowadzanie do zewnętrznego środowiska**

No to cały czas wprowadzamy ich do tego środowiska, środowiska na zewnątrz. Jest to też, tak jak mówiłam, małymi krokami. Uczą się akceptować różnych rzeczach, ale właściwie mamy nawet taki program, gdzie wychodzimy do ludzi, spotykamy się z osobami z innych szkół, na różnych przedstawieniach, organizowanych jakichś spotkaniach, jakiejś hali. No i gdzie mamy przedstawienia, do kina, do restauracji. Uczą się po prostu tego wychodzenia do świata, tak? Poruszania się komunikacją miejską. No cały czas staramy się nad tym pracować, żeby łatwiej wychodzili z tej swojej bezpiecznej strefy, tak? Tej szkoły.

- **nauka kolejnych kroków**

Jeśli chodzi o umiejętność społeczne to tak jak już wcześniej wspomniałam, bazujemy na diagnozie funkcjonalnej, uczymy kolejno kroków i tak samo jest w przypadku umiejętności społecznych. Nie da się do końca wyłuskać tych samych umiejętności społecznych, które miałyby pomóc osobie stricte na rynku pracy. Są to umiejętności społeczne, które mają docelowo pomóc w samodzielnym funkcjonowaniu, żeby osoba potrafiła się komunikować z różnymi osobami, by była w stanie się odnaleźć w różnych miejscach, czy sytuacjach społecznych oraz na rynku pracy.

- **całościowa integracja grupy**

- **przydzielanie ról społecznych**

Bazujemy na całościowej integracji grupy, przede wszystkim na włączaniu takiego ucznia może nie na integracji, a włączeniu go całościowo do grupy, jak również włączaniu grupy. Nie pozwalamy na jakąkolwiek izolację takiego ucznia w grupie. Przydzielamy różne role społeczne, w których ten uczeń może nie tyle co się realizuje, ale musi się odnaleźć, musi wiedzieć, że żyje w społeczeństwie i musi być samodzielny później w życiu dorosłym.

- **trening umiejętności społecznych**

Na pewno trening umiejętności społecznych, które dzieci mają z Panią pedagog specjalną, ona jest przeszkolona w tym kierunku, więc świetnie sobie z nimi radzi. Ponadto uczestniczą w zajęciach tak jak klasa, bo jest to szkoła ogólnodostępna w ramach integracji z zespołem i widać jak dobrze to na nich wpływa. Ciężko powiedzieć, że na wszystkie, ale dzieci, które są mniej komunikatywne z nami, czyli jak wcześniej mówiłam dzieci w większym spektrum autyzmu to i tak da się zauważyć po dziecku, po jego zachowaniu, po kontakcie wzrokowym, że są zadowolone i że korzystają. Ciężko mi powiedzieć na ile korzystają, ale sam fakt, że się uczą i mają satysfakcjonujące efekty w nauce to myślę, że są to pozytywne skutki.

3.5 Współpraca z lokalnymi firmami lub organizacjami, aby zapewnić uczniom w spektrum autyzmu doświadczenie zawodowe

Badani przedstawiciele szkół współpracują z lokalnymi firmami lub organizacjami, aby zapewnić uczniom w spektrum autyzmu doświadczenie zawodowe. Respondenci wskazali różne przykłady takiej współpracy, która pozwala dzieciom w spektrum poznać różne zawody. Współpraca taka odbywa się poprzez:

- **wycieczki do różnych miejsc pracy aby poznać ich specyfikę**

Tak, to znaczy nie wiem, czy ta współpraca jest w tej chwili tak mocno rozwinięta, z tym, że mamy to w programie cały czas i w lokalnej społeczności jesteśmy znani. I często idziemy na przykład do biblioteki, gdzie panie wiedzą, z jakiej szkoły jesteśmy i tam dzieci poznają możliwości tego zawodu. Czy chodzimy do piekarni, chodziliśmy kiedyś. Po prostu przyjmują nas w różnych takich miejscach bez żadnego problemu, także w redakcji gazety. No po prostu gdzie tylko takie wycieczki mogą być organizowane, to idziemy. Czy taka stała współpraca jest, to powiem szczerze, że nie wiem, ale na przykład jeden z naszych uczniów miał swoją wystawę w takim miejskim ośrodku kultury prac. Także jak taka współpraca jest potrzebna, to wtedy na bieżąco się ją po prostu nawiązuje.

- **warsztaty dla uczniów w różnych miejscach pracy**

Nasz ośrodek jest przez cały etap kształcenia, jest przedszkole, jest szkoła podstawowa, szkoła przysposabiająca do pracy. Jeśli chodzi o osoby w spektrum i ich wprowadzanie na rynek pracy to staramy się organizować z lokalnymi instytucjami, firmami, zakładami warsztaty, gdzie uczniowie mogliby się sprawdzić, zobaczyć jak to wygląda np: pizzeria, gdzie wychodzimy z dziećmi na warsztaty, gdzie mogą doświadczyć jak wygląda życie i praca w takim miejscu.

- **przygotowanie pracodawców do zatrudniania osób w spektrum poprzez „oswojenie” ich z osobami w spektrum**

Nie ukrywamy tego. Jeśli jedziemy z naszymi uczniami, oczywiście nie mówimy, który to uczeń, natomiast pytamy pracodawców na różnych spotkaniach, czy wiedzą jak może wyglądać pracownik w spektrum autyzmu, czy się z tym spotkali, z takimi niepełnosprawnościami. Głównie zależy nam na tym, żeby oswoić pracodawców w ramach doradztwa zawodowego, którzy pełnią u nas jakieś zadania, żeby oswajając ich z tym i pytać, czy mają już jakieś doświadczenia w tym temacie.

- **uczestnictwo w spotkaniach z przedstawicielami uczelni przedstawiającymi oferty studiowania**

- **uczestnictwo w spotkaniach z przedstawicielami różnych zawodów w szkole**

Nie mamy praktyk zawodowych, bo jest to liceum. Jeżeli mamy spotkania z uczelniami wyższymi, z przedstawicielami, którzy przedstawiają oferty tych uczelni to dzieci w tym wszystkim uczestniczą. Mamy również spotkania z przedstawicielami innych zawodów w szkole, dzieci też w tym uczestniczą, absolutnie nie są traktowane inaczej i nie są w tych zajęciach pomijane. Myślę, że jest to dla nich duża lekcja przygotowująca do zawodu.

3.6 Metody pomocy uczniom w spektrum autyzmu w zrozumieniu różnych aspektów pracy zawodowej.

Badani wymienili różne metody przy pomocy jakich pomagają uczniom w spektrum autyzmu zrozumieć różne aspekty pracy zawodowej:

- **pokazywanie uczniom różnych zawodów podczas wizyt przedstawicieli tych zawodów w szkole**

- **pokazywanie uczniom różnych zawodów podczas wyjść do miejsc pracy**

To edukacja w trakcie lekcji i w trakcie takich codziennych wyjść, zajęć. Mamy doradztwo zawodowe, tutaj w klasach 7-8, na razie mamy pierwszą klasę 7, także to doradztwo się rozwija. Więc taki sposób, no wyjścia po prostu, wychodzenie i pokazywania im tego na własne oczy, że tak powiem. Nie tyle takimi prezentacjami, co pokazywania im tych różnych zawodów na własne oczy. Zapraszamy różne osoby do nas, do ośrodka, czy policjant przychodzi, odpowiada o swojej pracy, czy ratownik medyczny, czy straż pożarna, tak w taki sposób.

- **skupianie się na mocnych stronach i uzdolnieniach uczniów w spektrum**

Staramy się tłumaczyć i pokazywać jak to może dalej wyglądać, jakie są możliwości, to co mogliby ewentualnie w przyszłości robić, prowadzimy doradztwo zawodowe, gdzie skupiamy się na mocnych stronach i uzdolnieniach jakie mają nasi uczniowie. Na doradztwie zawodowym staramy im się pokazywać różne zawody tak, żeby mogli zobaczyć jak to będzie wyglądać w przyszłości i czy jest to coś co im będzie odpowiadać, czy widzą siebie w tym zawodzie w przyszłości.

- **stosowanie kart pracy**

- **pokazy multimedialne specyfiki różnych zawodów**

Na wszelkich zajęciach, czy to dodatkowych, czy specjalistycznych. Bazujemy na różnych kartach pracy, na przekazie multimedialnym, obrazkowym tak, żeby pokazać to na różnych zawodach, czy to będzie pszczelarz, czy to będzie listonosz, żeby oswojać i pokazywać, że jest możliwość wielu zawodów i możliwości wybrania sobie różnej ścieżki kariery.

- **dostosowanie metod do indywidualnych potrzeb dziecka**

Dzieci najpierw uczestniczą w grupie w spotkaniu, w zajęciach i są one wtedy zintegrowane, robią to co reszta. Mamy zajęcia indywidualne z tymi dziećmi w ramach pomocy psychologiczno - pedagogicznej, pracujemy w zależności od potrzeb tego dziecka, jeśli ono potrzebuje rozwiązania problemu, to to robimy, jeżeli dziecko jest komunikatywne z nami to pracujemy na zasadzie: co planujesz robić w przyszłości, co lubisz robić, w czym się dobrze czujesz, jakie jest Twoje marzenie zawodowe, często z współpracą z rodzicami. Mieliśmy takiego chłopca, który miał również niepełnosprawność ruchową, ale wypracowaliśmy coś na zasadzie współpracy. Chłopiec może nie zdał matury, ale pracuje w firmie informatycznej przy komputerze, bo był z tego bardzo dobry. Mimo autyzmu i niepełnosprawności fizycznej bardzo dobrze sobie radzi. Metoda bardzo konkretna, dostosowana do

dziecka, do jego potrzeb, do sytuacji, do planów. Myślę, że ona jest najbardziej adekwatna.

2. Doradztwo zawodowe dla uczniów w spektrum autyzmu

Pedagodzy szkolni podzielili się swoimi doświadczeniami w zakresie doradztwa zawodowego dla uczniów w spektrum autyzmu, pomocy szkoły uczniom w spektrum autyzmu w identyfikacji ich mocnych stron i zainteresowań zawodowych oraz strategii szkoły w zakresie budowania u uczniów w spektrum autyzmu pewności siebie i samodzielności.

4.1. Doświadczenia w zakresie doradztwa zawodowego dla uczniów w spektrum autyzmu

Badani przedstawiciele szkół podzielili się swoimi doświadczeniami na temat tego jak realizują oni doradztwo zawodowe dla uczniów w spektrum autyzmu:

- **pomoc uczniom w określeniu ich własnych możliwości**

Teraz w tej chwili są dwie 7. klasy w szkole podstawowej, które realizują to doradztwo zawodowe. Wydaje mi się, że też skupiać się trzeba na takich aspektach, żeby oni sami widzieli, jakie mają kompetencje, żeby sami umieli określić, co potrafią, co lubią, czy byliby w stanie właśnie podjąć taki czy inny zawód. To też pomagamy im to określić, takie swoje własne możliwości na tych zajęciach.

- **włączenie rodziców do rozwoju zdolności ucznia**

Bezpośrednio nie mamy indywidualizacji jeśli chodzi o doradztwo zawodowe, jedynie jest to w przypadku, gdy widzimy u ucznia pewne specyficzne zdolności wysepkowe. Staramy się porozmawiać z rodzicami i nakreślać możliwości, do których możemy wykorzystać zdolność, która jest u takiego ucznia, przy czym najpierw sprawdzamy,

czy jest to zdolność chwilowa, czy występuje już długo i bazujemy na niej. Przede wszystkim staramy się w to włączać rodziców, żeby pielęgowali to i wykorzystywali.

- **poznanie preferencji zawodowych ucznia ale też urealnienie ich do stanu zdrowia danego ucznia**

Najpierw jest to styczność dziecka z doradztwem na zajęciach w klasach grupowych w ramach pomocy psychologiczno - pedagogicznej, później zajęcia obowiązkowe, w których oni uczestniczą, które są według konkretnego programu zajęć. Ja te zajęcia prowadzę i w momencie, kiedy jestem na lekcji to widzę kiedy to dziecko potrzebuje pomocy i mu jej udzielam. Jeżeli rodzice chcą, żeby robić więcej zajęć z dzieckiem to pracuję z nim indywidualnie w gabinecie. Doświadczenia, w zależności od tego spektrum, jaka jest możliwość pracy i kontaktu z dzieckiem, przede wszystkim komunikacja, jeżeli dziecko jest typowo słuchające, bo mieliśmy takie dzieci, które w ogóle z nami nie rozmawiały, ale to był Asperger kiedy pracowały z przedmiotami ścisłymi na bardzo wysokim poziomie, to na zajęciach siedziały, słuchały i myślę, że korzystały. Dało się to zauważyć po mowie ciała, po kontakcie wzrokowym widać było, że one tego chcą i skorzystają. Poprzez opowiadania jak wygląda praca zawodowa, co jest potrzebne, co chciałbyś robić, że można wybrać i zdecydować w zależności od stanu zdrowia.

4.2 Pomoc szkoły uczniom w spektrum autyzmu w identyfikacji ich mocnych stron i zainteresowań zawodowych

Badani pedagodzy szkolni określili w jaki sposób szkoła pomaga uczniom w spektrum autyzmu w identyfikacji ich mocnych stron i zainteresowań zawodowych.

Respondenci wskazali na to, że ważna jest również praca z uczniem nad wspólnym określeniem słabych stron ucznia. Poniżej przedstawiono przykłady pomocy realizowanej przez szkoły w tym zakresie:

- **wytłumaczenie uczniowi w spektrum czy dany zawód tylko mu się podoba ale czy ma on predyspozycje do tego zawodu**

Tak, to cały czas nad tym pracujemy. Jest to trudne dla nich do określenia. Często nie rozumieją, z czym to się wiąże. Mówią coś, co im się podoba, co zobaczyli gdzieś właśnie w Internecie, a nie do końca drążąc temat, nie do końca rozumieją, na czym to tak naprawdę polega. Czy oni są naprawdę w tym dobrzy, czy po prostu to lubią. To też trzeba umieć rozdzielić.

- **określanie mocnych ale też i słabych stron ucznia**

Poprzez doradztwo zawodowe, różne testy, rozmowy z nimi, ale też na zajęciach takich indywidualnych. Jeden będzie wtedy określający swoje mocne, swoje słabe strony. No i nad tym ćwiczymy, staramy się tą świadomość ich rozwijać.

- **obserwacja na przestrzeni lat jak rozwijają się mocne strony uczniów**

Poprzez diagnozę funkcjonalną, prowadzimy ją systematycznie, raz w roku, więc mamy porównanie na przestrzeni lat, dzięki czemu widzimy jakie są mocne strony naszych uczniów i w którym kierunku mamy podążać.

- **wsparcie rozwoju zdolności wysepkowych uczniów w spektrum poprzez różne zajęcia i na różnych profilach**

Przez ich zdolności wysepkowe, bazujemy na tym przede wszystkim i rozwijamy to na wszystkich możliwych profilach i na różnych zajęciach, czy to na ogólnych zajęciach, czy na wszystkich dodatkowych.

- **praca z dzieckiem aby się otworzyło i mogło określić też swoje słabe strony**

Pracujemy na testach, na ćwiczeniach. Analizujemy mocne i słabe strony, próbujemy mimo początkowych trudności w wypisaniu szczególnie słabych stron, ale wydaje mi

się, że te dzieci są bardziej otwarte niż dzieci zdrowe, bo one chcą. Te dzieci mimo że są zamknięte w sobie to kiedy się nawiąże z nimi kontakt to się otwierają.

4.3 Strategie szkoły w zakresie budowania u uczniów w spektrum autyzmu pewności siebie i samodzielności

Pedagodzy szkolni objęci badaniem przedstawili na czym polegają strategie szkoły w zakresie budowania u uczniów w spektrum autyzmu pewności siebie i samodzielności. Poniżej zaprezentowano przykłady działań w ramach strategii:

- **ćwiczenie różnych czynności wielokrotnie powtarzanych z uczniami w spektrum w różnych odmiennych od siebie miejscach czy sytuacjach**

Strategie po prostu cały czas to rozwijamy i dobieramy też pod możliwości ucznia to, co możemy zrobić. No i mamy teraz w tym roku dopiero pierwszego ucznia, który jeszcze chodzi do naszej szkoły, a samodzielnie już podróżuje autobusem miejskim. Duży sukces, że ten uczeń sam już tutaj potrafi przyjechać z miejsca do mieszkania, do szkoły i na odwrót. W tym roku tego uczyliśmy, ale po prostu wiedzieliśmy, że ma takie możliwości intelektualne i że jest w stanie. Trzeba dużo razy sprawdzać i być pewnym, że on sobie z tym poradzi. I też na tę samodzielność kładziony jest nacisk od samego początku. Jak mówię, to jest bardzo trudne, ponieważ to musi być zawsze generalizacja w różnych miejscach. Nauczymy w domu, nauczymy w szkole i też do końca nie jesteśmy pewni, czy będzie umiał to powtórzyć jeszcze w innym miejscu. To dobrze jest to właśnie sprawdzać.

- **wychodzenie na zewnątrz do lokalnej społeczności z uczniami w spektrum**

Oni [osoby w spektrum] chyba, szczerze mówiąc, nie do końca sobie zdają sprawę z tego, czy oni mają pewność siebie i co to takiego jest. Oni zazwyczaj nie są pewni siebie, dlatego że mają dużo takich lęków i stresu przed tym światem. Nawet te osoby wysoko funkcjonujące mają takie... Dużo rzeczy nie lubią, dużo nie rozumieją.

Właśnie zachowań innych ludzi, ironii, związków frazeologicznych. Więc ta pewność siebie u nich nie jest wysoka, ale wydaje mi się, że przez tę edukację i przez to, że bardzo często wychodzimy na zewnątrz do tej lokalnej społeczności, to myślę, że dzięki temu tę pewność siebie budują i ona wzrasta. Rozwijamy ich te mocne strony też. Jeśli są jakieś konkursy takie lokalne, w których możemy brać udział, a mamy dzieci bardzo zdolne, to wtedy też je tam na te konkursy wysyłamy i czują z tego satysfakcję.

- **budowanie poczucia sukcesu**

- **cele długoterminowe w pracy z uczniem w spektrum aby nabył umiejętności samodzielnego funkcjonowania w przyszłości**

Uważam, że pewność siebie jest budowana poprzez budowanie samodzielności, wydaje mi się, że jest to kompatybilne. Jeżeli nasz uczeń ma poczucie sukcesu, to przez to rośnie jego pewność siebie. Szczególną uwagę skupiamy na samoobsłudze i jest to coś do czego najbardziej dążymy, mimo że realizujemy podstawę programową kształcenia ogólnego. Stawiamy sobie cele długodystansowe/długoterminowe i staramy się, aby umiejętności, które nasi uczniowie nabywają pomogły im samodzielnie funkcjonować w przyszłości.

- **wspomaganie, a nie wyręczanie ucznia w spektrum**

- **pokazanie uczniowi w spektrum, że każdy człowiek jest inny, a nie tylko osoba w spektrum**

Nie wyręczamy natomiast wspomagamy, to jest nasza główna zasada. Nie etykietujemy, nie nakreślamy, ale pokazujemy, że każdy jest inny, nie tylko osoba w spektrum, ale każdy może być inny.

- **zapewnienie dzieciom poczucia, że są ważne i że jest reakcja na ich potrzeby**

3. Przykłady pozytywnych historii absolwentów będących w spektrum autyzmu

Badanych pedagogów szkolnych poproszono o przedstawienie przykładów pozytywnych historii absolwentów będących w spektrum, którzy odnieśli sukces na rynku pracy. Dwóch respondentów przedstawiło takie pozytywne historii uczniów ale tylko do etapu szkoły:

Jednego roku mieliśmy dwóch chłopców, byli w jednej klasie i obaj mieli Aspergera, którzy byli na bardzo wysokim poziomie w ramach przedmiotów ścisłych. Jeden był ukierunkowany na matematykę, fizykę, chemię, a drugi biologia, nauki przyrodnicze. Oboje odnieśli sukcesy w konkursach ogólnopolskich, ale niestety nie wiem, gdzie te dzieci dalej są. Natomiast w szkole odnosili ogromne sukcesy z dobrowolności, rodzicom również na tym zależało, więc nauczyciele odpowiadając na ich potrzeby przygotowywali specjalne materiały do domu, na zajęcia, bo te dzieci uczyły się same. Jednak nie wiem jak zawodowo to u nich wygląda. Jednego z chłopców rodzice mieli własną firmę, więc chłopiec zajmował się sprawami informatycznymi, bo pod to był przygotowywany.

Właśnie takich szkolnych nie mamy. Mamy dzieci ośrodkowe, które przychodziły do nas na zajęcia ośrodkowe, takie indywidualne. Nie były uczniami szkoły, tylko ośrodka. I mamy chłopca z Aspergerem, który w tej chwili studiuje i był nawet na praktykach u nas. Także myślę, że pojedyncze przypadki już gdzieś tam się pojawiają. Ale liczymy na to, że te osoby, które są teraz, które rzeczywiście będą pisały ten egzamin, po prostu już też odejdą z naszej szkoły do liceum, do innej placówki, więc do tego rynku pracy to jeszcze po prostu jest daleko.

Pozostali dwaj respondenci wskazują na to, że nie mają jeszcze takich przykładów, bo albo są nową placówką, albo wcześniej nie mieli w szkole zdiagnozowanych dzieci ze spektrum autyzmu.

4. Przyszłość uczniów w spektrum autyzmu

Badani na koniec badania podzielili się swoimi opiniami na temat przyszłości ich podopiecznych. Rozróżnili sytuację osób w spektrum wysoko funkcjonujących oraz nisko funkcjonujących.

Pracowałam z osobami, które bardzo nisko funkcjonują, więc rozumiem, że o nich nie mówimy, bo one raczej nie pójdą do tego rynku pracy. Nie ma takich szans. I te osoby wysoko funkcjonujące, liczymy na to, że pójdą i właśnie staramy się to rozwijać, żeby one jak najbardziej były samodzielne. Właśnie z tym podróżowaniem, że wychodzimy do sklepu, żeby samodzielnie robiły zakupy, tylko trudne jest to, że muszą się uczyć takiego każdego elementu osobno. I tak naprawdę na bardzo małe szczegóły trzeba to [rozłożyć].

Respondenci podkreślają kluczową rolę asystenta pracy dla osoby w spektrum autyzmu.

My nawet nieraz ze sobą rozmawiamy, że ten mógłby pracować tutaj, ja bym mógł pracować tam. Ale to jest taka nasza ocena, kiedy znamy dziecko ileś lat i wiemy jak to może być. Ogólnie jest to trudne i na pewno taka osoba musi mieć wtedy, jeśli już pójdzie na ten rynek pracy, musi mieć kogoś, kto będzie gdzieś tam czuwał nad tym, nadzorował, kto będzie mógł jej wytłumaczyć pewne rzeczy, których ona nie rozumie.

Badani pedagodzy szkoli uważają, że w związku z problemami komunikacyjnymi osób w spektrum potrzeba jest bardzo dużo treningów komunikacji.

Czasami nawet takie proste słowa, których my używamy i nam się wydaje, że one są takie logiczne, dla nich są po prostu niezrozumiałe, abstrakcyjne. Więc to jest taki kłopot komunikacyjny, że dużo rzeczy zawsze wychodzi. Jeśli więcej się robi, to zawsze coś jeszcze wyjdzie, prawda, że coś jest przez nich niezrozumiałe na przykład. Jest to trudne na pewno, ale myślę, że możliwe.

Do zatrudnienia osób w spektrum potrzeba świadomych pracodawców, charakteryzujących się chęcią zatrudnienia tej grupy osób.

Jeśli chodzi o spektrum i podejmowanie pracy, na chwilę obecną jest to bardzo trudne, tutaj musi być duża chęć ze strony środowiska lokalnego, żeby taką osobę w spektrum zatrudnić, wiedząc jakie będą się z tym wiązały ewentualne trudności. Ciężko powiedzieć jakie zawody by wchodziły w grę, w większości zakładów pracy jest praca z drugim człowiekiem, co jest na pewno dużą trudnością dla osób w spektrum, ponieważ każdy człowiek jest inny i nawet jeśli pewne warianty zachowań zostaną przeciwiczone, to nigdy nie wiemy, jak zachowa się druga strona, co może powodować dyskomfort u osoby w spektrum, która będzie cały czas zdenerwowana, bo nie wie czego się ma spodziewać i to może być trudnością w podejmowaniu pracy. Staramy się przygotować dzieci w spektrum do rynku pracy, uczy my wielu umiejętności np.: kosmetycznych. Mamy uczennice, które robią parafiny, można by to było wykorzystać na rynku pracy, natomiast to by musiała być duża chęć i odwaga ze strony pracodawcy, żeby chcieć zatrudnić, albo chociaż spróbować.

Jeden z respondentów podkreśla, że osoby w spektrum sprawdzają się na stanowiskach zadaniowych, a nawet kierowniczych.

Z mojego doświadczenia wiem, że osobom w spektrum bardzo trudno jest dostać się do korporacji. Znam 30 - latka w spektrum, który mimo usilnych prób chciał się dostać do jakiejś korporacji i pracować, to nigdy nie przeszedł testów psychologicznych, ponieważ są to osoby, które nie są w stanie się ugiąć i podporządkować normom i zasadom panującym w korporacjach, ale doskonale

sprawdzają się na stanowiskach kierowniczych, czy takich stricte zadaniowych i wiem z doświadczenia, że osiągają ogromne sukcesy.

Jedna z badanych osób podkreśliła, jak bardzo nauczycielom i pedagogom zależy na tym aby dzieci w spektrum mogły się rozwijać w ich szkole.

Jesteśmy szkołą bardzo otwartą, jeżeli nie mamy dostosowań natury materialnej, czy fizycznej dla dzieci niepełnosprawnych to dyrektor reaguje i zabezpieczamy wszystkie potrzeby tych dzieci. Wszystkie są do nas przyjęte, mamy taką możliwość infrastruktury, dostosowania metod pracy, nauczycieli przeszkolonych do pracy z dziećmi. Teraz mamy psychologa, pedagoga specjalnego, jestem ja, ostatnio skończyłam pedagogikę specjalną przygotowujemy się jak tylko możemy do pracy.

Zakończenie

Wszystkie badane osoby jednomyślnie stwierdziły, że najlepszym określeniem autyzmu jest: „osoba w spektrum autyzmu”.

Strategie stosowane w szkole w celu wsparcia uczniów w spektrum autyzmu w **rozwijaniu umiejętności niezbędnych na rynku pracy**, wymieniane przez respondentów to:

- uczenie samodzielności,
- plan aktywności,
- generalizacje na osoby i na miejsca,
- praca nad silnymi stronami osoby w spektrum,
- doradztwo zawodowe,
- zintegrowane z młodzieżą z całej szkoły.

Kluczowe umiejętności zawodowe dla uczniów w spektrum, zdaniem badanych pedagogów szkolnych to:

- umiejętność wykonywania pracy zgodnie z planem,
- umiejętności komunikacji,
- umiejętności społeczne.

Badani zwrócili uwagę na to, że osoby w spektrum rozpoczynając pracę potrzebują **asystenta pracy**.

Metody jakie są stosowane w szkołach objętych badaniem w nauczaniu uczniów w spektrum autyzmu **efektywnych sposobów komunikacji w miejscu pracy** są następujące:

- kontakt wzrokowy,
- ćwiczenia dialogowe,
- odczytywanie emocji z twarzy,
- rozumienie gestów,
- metoda Makatona,
- system PECS (Picture Exchange Communication System),
- rozwój umiejętności społecznych,
- indywidualny oraz grupowy trening umiejętności społecznych,
- metody aktywizujące,
- przydzielanie zadań w grupie.

W szkołach objętych badaniem wspierany jest **rozwój kompetencji społecznych** wśród uczniów w spektrum autyzmu w następujący sposób:

- wprowadzanie do zewnętrznego środowiska,
- nauka kolejnych kroków,
- całościowa integracja grupy,
- przydzielanie ról społecznych,
- trening umiejętności społecznych.

Sposoby jak odbywa się **współpraca szkół z lokalnymi firmami lub organizacjami**, aby zapewnić uczniom w spektrum autyzmu doświadczenie zawodowe są następujące:

- wycieczki do różnych miejsc pracy aby poznać ich specyfikę,
- warsztaty dla uczniów w różnych miejscach pracy,
- przygotowanie pracodawców do zatrudniania osób w spektrum poprzez „oswojenie” ich z osobami w spektrum,
- uczestnictwo w spotkaniach z przedstawicielami uczelni przedstawiającymi oferty studiowania,
- uczestnictwo w spotkaniach z przedstawicielami różnych zawodów w szkole.

Metody pomocy uczniom w spektrum autyzmu w **zrozumieniu różnych aspektów pracy zawodowej**, jakie stosują respondenci są następujące:

- pokazywanie uczniom różnych zawodów podczas wizyt przedstawicieli tych zawodów w szkole,
- pokazywanie uczniom różnych zawodów podczas wyjść do miejsc pracy,

- skupianie się na mocnych stronach i uzdolnieniach uczniów w spektrum,
- stosowanie kart pracy,
- pokazy multimedialne specyfiki różnych zawodów,
- dostosowanie metod do indywidualnych potrzeb dziecka.

Sposoby realizacji doradztwa zawodowego dla uczniów w spektrum autyzmu jakie stosują badani pedagodzy szkolni są następujące:

- pomoc uczniom w określeniu ich własnych możliwości,
- włączenie rodziców do rozwoju zdolności ucznia,
- poznanie preferencji zawodowych ucznia ale też urealnienie ich do stanu zdrowia danego ucznia.

Sposoby w jaki szkoła pomaga uczniom w spektrum autyzmu w **identyfikacji ich mocnych stron i zainteresowań zawodowych** to:

- wytłumaczenie uczniowi w spektrum czy dany zawód tylko mu się podoba ale czy ma on predyspozycje do tego zawodu,
- określanie mocnych ale też i słabych stron ucznia,
- obserwacja na przestrzeni lat jak rozwijają się mocne strony uczniów,
- wsparcie rozwoju zdolności wysepkowych uczniów w spektrum poprzez różne zajęcia i na różnych profilach,
- praca z dzieckiem aby się otworzyło i mogło określić też swoje słabe strony.

Strategie szkoły w zakresie budowania u uczniów w spektrum autyzmu **pewności siebie i samodzielności** polegają na:

- ćwiczeniu różnych czynności wielokrotnie powtarzanych z uczniami w spektrum w różnych odmiennych od siebie miejscach czy sytuacjach,
- wychodzenie na zewnątrz do lokalnej społeczności z uczniami w spektrum,
- budowanie poczucia sukcesu,
- cele długoterminowe w pracy z uczniem w spektrum aby nabył umiejętności samodzielnego funkcjonowania w przyszłości,
- wspomaganie, a nie wyręczanie ucznia w spektrum,
- pokazanie uczniowi w spektrum, że każdy człowiek jest inny, a nie tylko osoba w spektrum,
- zapewnienie dzieciom poczucia, że są ważne i że jest reakcja na ich potrzeby.

Rekomendacje:

Nazwa	Proponowane działanie	Uzasadnienie
Zatrudnianie osób wprowadzających do pracy pracowników w spektrum autyzmu	Wyznaczenie w zakładzie pracy osoby, która wprowadzi do pracy osobę w spektrum i będzie odpowiadać na jej pytania pojawiające się na bieżąco w pracy. Odpowiednie i precyzyjne wytłumaczenie osobie w spektrum jak wykonywać pracę (np. sporządzenie pisemnej bardzo dokładnej instrukcji). Wprowadzenie funkcji instruktora, asystenta, osoby wspomagającej.	Bezpośrednie wsparcie w miejscu pracy ułatwi proces adaptacji i integracji
Wspieranie rozwoju kompetencji społecznych wśród uczniów w spektrum autyzmu	- wprowadzanie do zewnętrznego środowiska, - nauka kolejnych kroków, - całościowa integracja grupy, - przydzielanie ról społecznych, - trening umiejętności społecznych.	Rozwój kompetencji społecznych uczniów w spektrum przyczyni się do ich łatwiejszego wchodzenia na rynek pracy oraz ogólnego funkcjonowania w społeczeństwie

<p>Prowadzenie współpracy szkół z lokalnymi firmami lub organizacjami, aby zapewnić uczniom w spektrum autyzmu doświadczenie zawodowe</p>	<ul style="list-style-type: none"> - wycieczki do różnych miejsc pracy aby poznać ich specyfikę, - warsztaty dla uczniów w różnych miejscach pracy, - przygotowanie pracodawców do zatrudniania osób w spektrum poprzez „oswojenie” ich z osobami w spektrum, - uczestnictwo w spotkaniach z przedstawicielami uczelni przedstawiającymi oferty studiowania, - uczestnictwo w spotkaniach z przedstawicielami różnych zawodów w szkole. 	<p>Współpraca szkół z pracodawcami przyczyni się do lepszego przygotowania uczniów w spektrum autyzmu do wejścia na rynek pracy</p>
<p>Pomoc uczniom w spektrum autyzmu w zrozumieniu różnych aspektów pracy zawodowej</p>	<p>Proponowane metody:</p> <ul style="list-style-type: none"> - pokazywanie uczniom różnych zawodów podczas wizyt przedstawicieli tych zawodów w szkole, - pokazywanie uczniom różnych zawodów podczas wyjść do miejsc pracy, - skupianie się na mocnych stronach i uzdolnieniach uczniów w spektrum, - stosowanie kart pracy, - pokazy multimedialne specyfiki różnych zawodów, - dostosowanie metod do indywidualnych potrzeb dziecka. 	<p>Pomoc uczniom w spektrum autyzmu w zrozumieniu różnych aspektów pracy zawodowej przyczyni się do lepszego przygotowania uczniów w spektrum autyzmu do wejścia na rynek pracy</p>
<p>Pomoc szkoły uczniom w spektrum autyzmu w identyfikacji ich mocnych stron i zainteresowań zawodowych</p>	<p>Proponowane sposoby:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wytłumaczenie uczniowi w spektrum czy dany zawód tylko mu się podoba ale czy ma on predyspozycje do tego zawodu, - określanie mocnych ale też i słabych stron ucznia, - obserwacja na przestrzeni lat jak rozwijają się mocne strony uczniów, - wsparcie rozwoju zdolności wysepkowych uczniów w spektrum poprzez różne zajęcia i na różnych 	<p>Pomoc szkoły uczniom w spektrum autyzmu w identyfikacji ich mocnych stron i zainteresowań zawodowych przyczyni się do lepszego przygotowania uczniów w spektrum autyzmu do wejścia na rynek pracy oraz ogólnego funkcjonowania</p>

	<p>profilach, - praca z dzieckiem aby się otworzyło i mogło określić też swoje słabe strony.</p>	
<p>Strategie szkoły w zakresie budowania u uczniów w spektrum autyzmu pewności siebie i samodzielności</p>	<p>Proponowane działania: - ćwiczeniu różnych czynności wielokrotnie powtarzanych z uczniami w spektrum w różnych odmiennych od siebie miejscach czy sytuacjach, - wychodzenie na zewnątrz do lokalnej społeczności z uczniami w spektrum, - budowanie poczucia sukcesu, - cele długoterminowe w pracy z uczniem w spektrum aby nabył umiejętności samodzielnego funkcjonowania w przyszłości, - wspomaganie, a nie wyręczanie ucznia w spektrum, - pokazanie uczniowi w spektrum, że każdy człowiek jest inny, a nie tylko osoba w spektrum, - zapewnienie dzieciom poczucia, że są ważne i że jest reakcja na ich potrzeby.</p>	<p>Strategie szkoły w zakresie budowania u uczniów w spektrum autyzmu pewności siebie i samodzielności przyczyni się do lepszego przygotowania uczniów w spektrum autyzmu do wejścia na rynek pracy oraz ogólnego funkcjonowania</p>